

УДК 398.332.12

Самкова В. – студ. кафедри культурології РДГУ;
Казначеева Л. – канд. істор. наук, доц. кафедри
культурології РДГУ

ТРАДИЦІЙНІСТЬ ВЕЛИКОДНІХ ЗАБАВ У ПРОВЕДЕННІ СВЯТ ВЕСНЯНОГО ЦИКЛУ

Останнім часом у світі відбувається посилення національних інтересів, підвищення цікавості до усього національного. Спостерігається бажання народів зберегти свою самобутність, підкреслити особливості національного характеру, психічного складу. Стає очевидним сплеск національної самосвідомості. Це також виявляється і в дозвіллевій сфері. Вільний час є важливим для будь-якої людини, перш за все, для відновлення фізичних, інтелектуальних, духовних сил, а, надто, сьогодні, коли вільний час все більше заповнюється дозвіллевими формами, що набувають транснаціонального характеру.

XX – початок XXI сторіччя характеризується поступовим зростанням наукових інтересів до витоків традиційної етнокультури в регіональних проявах, однак він уповільнений через економічні і політичні фактори.

Актуальність наукової розвідки зумовлена тим, що відродження національних традицій співпало з відродженням національної свідомості. Зміни, що відбуваються в Україні, збігаються в часі з бурхливим сплеском уваги народу до національної історії, питань духовності і культури взагалі і зокрема, святково-обрядової спадщини. Національні свята, традиції, звичаї – своєрідне скарбниці нашого генофонду.

У процесі роботи використовувалися наукові праці, автори яких вивчали традиції, звичаї та обряди українського народу. Слушною є думка С.Килимника про те, що «вивчаючи стародавні джерела, зокрема народну творчість та взагалі народні традиції, наука правдиво і глибоко дослідила світогляд наших пращурів дохристиянської доби. Той світогляд, до деякої міри і панує і тепер, поруч християнського світогляду» [7; 64].

Серед досліджень даної проблеми важливе місце посідають роботи В.Скуратівського, В.Суханова, в яких розкрито багатий та різноманітний світ народних звичаїв, за якими жили українці [12; 14]. Це дає можливість зазирнути в далекі віки, допомагає зрозуміти власну історію та показує світові нашу культуру.

Г.Лебон у праці «Психологія народів і мас» стверджував, що традиції є вираженням синтезу душі раси, вони мають соціальне значення [9]. У традиціях виражаються ідеї, потреби і відчуття минулого народу. Без них не може бути ні національної душі, ні цивілізації. Саме тому одним з головних занять людини, за Г.Лебоном, було створення мережі традицій і руйнація їх після того, як дія традиції вичерпувалась. Тобто, з одного боку, без традицій не може бути цивілізації, а з іншого – без руйнації традицій не може бути прогресу [9].

Серед дослідників, котрі вивчають проблеми традицій, слід назвати й таких іноземних авторів, як Л.Вудвуд, І.Вудвуд [2], а також В.Старкова, О.Шокало [13; 15].

Мета даної розвідки – розкрити традиційність великодніх забав у проведенні свят весняного циклу.

Великдень – одне з найулюбленіших свят українського народу, що супроводжується яскравими обрядовими діями та ігрищами. В ньому християнська традиція поєдналася з відгомонам найдавніших язичницьких вірувань наших предків. Спеціальні хлібці-паски, які традиційно пеклися вдома, крашанки, що розфарбовувалися, й писанки – розписані великодні яйця та інші їстівні «атрибути» свята, освячені у церкві, символізують початок нового життя. Крашанки фарбували різними кольорами, однак часто переважав червоний – колір вогню, життя, крові Спасителя. Крім писанок і крашанок у деяких регіонах України виготовляли мальованки, шкрабанки, з якими пов'язувалось багато вірувань і повір'їв.

Наприклад, вважалося, що писанка гасить пожежу, відганяє нечисту силу, зцілює від хвороб. На Великдень і в наступні дні всі вітали одне одного яйцями.

Українська писанка – найунікальніший витвір української культури. За традицією вона є символом Великодня – свята, коли воскресає природа, відроджується все живе для продовження життя на землі. За традицією, розписане яйце у віруваннях наших предків символізувало собою Всесвіт. З образом яйця вони пов'язували закон доцільності і всесвітнього ладу, якому підлягає все в природі.

Обряд розписувати писанки походить із давніх-давен. Кожен хрестик, рисочка на ній не вживалися довільно, а мали якесь значення, були знаками-оберегами, що захищали людину від зла. Наші предки вірили, що писанка має магічну силу – приносить добро, щастя, достаток, тому закопували її в землю, вважаючи, що сила яйця сприятиме щедрому врожаєві [2; 123]. За традицією ще з періоду родоплемінного ладу наші предки широко використовували символічні знаки для вирізнення роду, а пізніше – окремих родин. Найпершими гербами були зображення звірів – тотеми родів. Цими значками позначали межі володінь, житло, зброю, господарський інвентар. Пізніше з'являються символи небесних світил як перші об'єкти обожнювання та поклоніння родів [6; 129].

Час весняного пробудження природи особливо любила молодь, що охоче й вигадливо влаштовувала своє дозвілля. Як зазначає В.Скуратівський «Великодні свята вшановували насамперед сонячну енергію, від якої оживала природа. У давнину це було одне з найвеличніших обрядодійств» [12; 586]. На Великдень, на думку О.Шокала, «розговляються і відпочивають, аби не порушити спокою душі і налаштуватися на Всеєдиний Ритм Життя. В цю світлу пору все життєтворче єднається у Всевишній любові» [15; 283]. Витоки цього свята сягають глибини тисячоліть. Великдень святкуємо на Весняне рівнодення, після якого день стає більшим за ніч, і символізує, за віруваннями українців, перемогу світла над темрявою, тепла над холодом, весни над зимою. Це свято ввібрало у себе безліч давніх дохристиянських звичаїв і вірувань, пов'язаних із весняним Воскресінням природи після зимового сну.

Народні звичаї і обряди, пов'язані з весняним пробудженням природи, супроводжувалися співом, іграми і хороводами. Особливим виявом великодньої радості в Україні були гаївки, веснянки й різні ігри на майданах коло церкви. Гаївки (гагілки) – давня традиція напередодні Великодня, що побутувала у багатьох місцевостях. Починаючи з обіду, за давньою традицією, збиралися сім'ями і родинами аби відзначити світле свято Христового Воскресіння. Молодь бавилася у забави, співала пісень, люди вітали один одного з святом та частувалися великодніми пасками та писанками.

Упродовж тисячоліть наші предки відображали життя та свої світоглядні уявлення в самобутніх ліричних творах – веснянках-гаївках, які зрозумілі кожному українцю. Як вказував М.Грушевський, «обрядові й пісенні поздоровлення й величання – це рід закляття на щастя, здоров'я, яке й досі заховалося в даній традиції» [3; 105]. Гаївки – весняні ігри, які дійшли ще з язичницьких часів і поєднують у собі танець, рух і мелодію задля закликання весни.

Великий енергетичний заряд та захист від злої сили дає гаївка «кривий танок» – тисячолітня гра-містерія, що символізує вічний обіг темного і світлого, зими і літа, народження і смерті. У «кривому танці» людина намагається знайти сенс життя. Цікавим є походження назви цієї гаївки. Вважається, що під час монголо-татарської навали батьки вчили своїх дітей бути обачними і спостережливими, вміти заплутувати сліди, щоб не привести в село ворогів. Так і виник цей обряд. Найдавніший магічний танок «кривий танець» відображав річний рух сонця, закликав весну. Дівчата, взявшись за руки, ходили по колу, а згодом дівчина-ведуча, розірвавши коло, вела всіх по кривій. Крім цього, дівчата часто виконували хоровод «огірочки». Після таких «чарівних» хороводів хлібороби сподівалися на щедрий урожай.

Сьогодні справжні веснянки або гаївки можна почути і побачити у містах, де

відбуваються великодні гуляння, зокрема у Києві біля Михайлівського Золотоверхого собору та Львові – в Шевченковому гаю. Традиційні святкові ритуали, обряди тепер стали театралізованими діями, де домігантою усього є естетична функція, розваги, веселощі, відпочинок. Варто погодитися з думкою сучасного російського науковця Л.Ретянських про те, що розваги – явище, яке може виникнути та прижитися тільки там, де існують культурні традиції. Крім того, розваги служать приводом для усвідомлення майбутнього, утворення зразка ідеального суспільного стану, бачення перспектив розвитку культури. Масові розваги акумулюють енергію колективу, організують соціальний досвід особистості, формують її творчу уяву [11; 134]. Серед пасхальних розваг основне місце посідали ігри з фарбованими яйцями, перш за все – катання яєць по землі, а також «битки» – биття фарбованими яйцями. Грали між собою і діти, і дорослі. Той, кому вдалося розбити яйце суперника, забирав його собі як виграш. Окремої магічної сили таким іграм надавали дівчата, адже вважалося, чия писанка залишиться цілою та дівчина швидше заміж вийде. Крім цього, крашанки й писанки качали: за давнім повір'ям уважалося, що цим православний люд завдає прикрощів злим духам.

Загалом репертуар традиційних великодніх ігор, що поділялись на дитячі, парубочі, дівочі, змішані й загальні, був надзвичайно багатим. В традиційній культурі гра виконувала функцію соціалізації індивіда, комунікативну, відтворювальну функцію, залучаючи при цьому такі сакральні категорії як «ігровий простір» та «ігровий час» [10; 163]. Хлопці збиралися і заводили парубочькі ігри «Лубок», «Чикирда», «Флейса», «Сліпа баба». Парубочі ігри мали здебільшого характер змагання у спритності, швидкості й силі. Сьогодні глядач сприймає ігрові елементи у виконанні хлопців як гумор, веселе проведення дозвілля, а раніше ці дії виконували функцію «перехідних» обрядів в доросле життя. Натомість у дівочих іграх випробовувалися художні здібності учасниць, вміння танцювати, співати, перевтілюватися у певний образ. Недарма великодні ігрища вважались у народі справжніми ярмарками наречених.

Найголовніша великодня гра – «Жучок», що символізує безкінечний рух і вічне життя. Хлопці й дівчата стають парами в довгий ряд, схрещуючи руки. Малу дитину запрошують бути «жучком» і двоє хлопців водять її по «чарівному місточку» з рук гравців. Пари, по котрих уже пройшовся «жучок», перебігають наперед і таким чином «жучка» обводять довкола церкви. На думку дослідників, більшість ігор, особливо, пісенно-хороводного типу в традиційній культурі, виконували роль перехідних обрядів повноліття, тому участь у них була обов'язковою для всіх, хто досягнув відповідного віку [4; 10; 13].

Розповсюдженою формою святкового молодіжного дошлюбного дозвілля під час Великоднього обрядового комплексу була гойдалка. Гойдалка – водночас і споруда, на якій гойдаються для розваги діти й молодь, стародавня улюблена розвага молоді на Великодні свята, а також подекуди на Петра і Павла. Звичай гойдатися на гойдалці сягає язичницьких часів і, на думку дослідників, до слов'янських народів міг прийти з Туреччини [5; 139]. Відомі декілька видів гойдалок: із мотузки, прив'язаної до гілки дерева, дошки, що лежить поперек колоди, мотузки з сидінням, підвішеної на дерево або будь-яку перекладину (найбільш близький аналог сучасним гойдалкам). До них також можна віднести конструкції, що передбачають круговий рух. Гойдалки споруджували на мальовничих галявинах, узліссях гаїв, відкритих площах чи майданах біля церков, на вигонах, широких перехрестях вулиць. Зазвичай у землю закопували два високих стовпи з перекладиною, кільцями кріпили до неї дві голублі з дошкою для сидіння чи стояння. Дівчата прикрашали стовпи клечанням, вінками, стрічками. Іноді робили гойдалки між найвищими деревами. Останніми десятиліттями гойдалки стали влаштовувати здебільшого для малечі – переважно в скверах, дитячих майданчиках. А годилося б відродити гарну традицію великодніх гойдалок також для молоді. Традиція гойдання є не просто розважальною. Фахівці з соціальної психології вважають, що потяг людини до гойдання (а надто в ранньому дитинстві) є соціальним атавізмом, який зберігся в «гомо сапієнс» ще від стадії предків первісної людини. А

можливо, це була ще й певна компенсація нереалізованого вічного прагнення людини літати. В народі вважалося, що на гойдалці людина очищується повітрям, і, щоб не боліла голова, годилося на Великдень обов'язково погойдатися. Як би там не було, а ця красива й романтична традиція впродовж багатьох віків залишається улюбленою розвагою українців

У деяких регіонах України побутував звичай обливатися водою, який мав назву обливальний понеділок. Здебільшого водою обливали дівчат, оскільки хлопці в цей день не тільки дотримуються народних традицій обливання водою, а й користуються нагодою в такий спосіб позалицятися. Корені цієї «обливної традиції» – у вірі в очисну силу води.

Третій день Великодня – день проводжання свята. Селяни збиралися у корчмі на музики – на танці, ігри й розваги. Три дні Великодня були щасливим часом гостювань, молодіжних розваг і забав. Старші люди шукали в ці дні квітів рясту, а знайшовши, топтали їх: «Щоб і на той рік діждать рясту топтать». Ритуальність, присутня в масовому театралізованому дійстві, робить усталеним його сценарій, й у такий спосіб сприяє традиціоналізації. Ритуал, збагачений елементами імпровізації, робить свято виразником кращих набутків народної етики та естетики, інтегратором великих мас людей. Останнє повністю стосується відроджуваних свят. Традиції у формі масових звичок підтримувались силою громадської думки і за своєю природою були наділені величезною стійкістю. І.Суханов з цього приводу пише: «Стійкість звичаїв, традицій і обрядів, їх живучість були воістину рятівними для збереження і передачі новим поколінням досягнень культури» [14; 128].

Отже, сучасна соціально-культурна практика в Україні характеризується трансформаційними процесами, орієнтованими на відродження, збереження і розвиток національної культури та фольклорно-ігрових традицій. Важливою сферою їх функціонування є дозвілля. Використання в його ідейно змістовій основі народних свят, обрядів, традиційних ігор і фольклору сприяє збагаченню дозвіллевой сфери духовними, гуманістичними, естетичними та морально-естетичними елементами. Відродження національної культури невід'ємне від повернення із забуття старовинних народних вірувань та обрядів. Зрозумілість і доступність фольклорних фестивалів, народних гулянь та ярмарків робить їх привабливим для різних категорій населення. Цим компонентам святково-обрядової культури внутрішньо властиві високий рівень імпровізаційності, динамізм, емоційна розкутість, адекватність відображення явищ соціальної дійсності. Обрядове дійство як фольклорно-етнографічний феномен сприяє створенню атмосфери гармонії стосунків між людьми.

Список використаної літератури

1. **Аксьонова Н.В.** Міфоритуальні основи дитячих ігор (на матеріалах Слобожанщини кінця XIX – початку XX ст.): автореф. дис... канд. істор. наук / Н.В. Аксьонова. – К.: ІМФЕ ім. М.Т.Рильського, 2007.
2. **Вудвуд Л.** З батьківської криниці. Українське народознавство / Вудвуд Л., Вудвуд І. / За заг. ред. А.П. Загнітка. – Донецьк: Центр підготовки абітурієнтів, 2000.
3. **Грушевський М.** Історія української літератури. – В 6 т., 9 кн. – Т. 5. Кн. 1 / М.Грушевський / Упоряд. та приміт. С.К. Росовецького. – К.: Либідь, 1995.
4. **Гуменюк А.** Народне хореографічне мистецтво України / А.Гуменюк. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963.
5. **Жайворонок В.В.** Знаки української етнокультури: Словник-довідник / В.В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006.
6. **Карпенчук С.Г.** Теорія і методика виховання / С.Г. Карпенчук. – К.: Вища школа, 1997.
7. **Килимник С.** Український рік у народних звичаях. – Т. 1 / С.Килимник. – Вінніпег-Торонто, 1964.
8. **Куликова И.В.** Игра как способ освоения мира человеком: автореф. дис... канд. филос. наук / И.В. Куликова. – М., 1999.

9. *Лебон Г.* Психология народов и масс / Г.Лебон. – СПб.: Макет, 1995.
10. *Народна культура українців: життєвий цикл людини:* Історико-етнологічне дослідження: У 5-ти т. – Т. 1 / Ред. М.Гримич. – К.: Дуліби, 2008.
11. *Ретянских Л.Т.* Философия игры / Л.Т. Ретянских. – М.: Вузовская книга, 2005.
12. *Скуратівський В.Т.* «Дідух»: Свята українського народу / В.Т. Скуратівський. – К.: Освіта, 1995.
13. *Старков В.* Українські ігри Придонщини кінця XIX ст. / В.Старков // Пам'ять століть. – 2002. – № 1.
14. *Суханов И.В.* Обычаи, традиции и преемственность поколений / И.В. Суханов. – М., 1976.
15. *Українознавство* / Відп. ред. В.П. Сейко; Укл. В.Р. Моцюк, В.Г. Пугач. – К.: Зодіак – ЕКО, 1994.

Резюме

Розглядаються традиційні весняні забави, популярні під час великодніх свят.

Ключові слова: Великдень, дозвіллева практика, традиція, молодь, весняний цикл.

Summary

Samkova V., Kaznacheeva L. Traditional character of Easter funs is in realization of holidays of spring cycle

Traditional spring funs, popular during Easter holidays, are examined.

Key words: Easter, practice, tradition, young people, spring cycle.

Надійшла до редакції 15.10.2012 р.